

Лекція 1.

Тема: Особистість та її ідентичність.

Мета: розкрити основні завдання курсу, уявлення про його роль у формуванні світогляду людини; розкрити зміст основних понять: «людина», «особистість», «громадянин»; ознайомити з процесом соціалізації (сутність, етапи, проблеми, значення); формувати вміння застосовувати знання з різних навчальних курсів, власного життєвого досвіду для розв'язання навчальних практичних завдань; сприяти формуванню активної життєвої позиції.

План

1. Я – людина. Сутність понять індивід, індивідуальність, особа та особистість.
2. Поняття ідентифікація та самоідентифікація.
3. Процес соціалізації особистості, її види та етапи.
4. Агенти соціалізації особистості.

1. Я – людина. Сутність понять індивід, індивідуальність, особа та особистість.

Однією з основних характеристик людини є її біологічна сутність — **індивід** — це біологічна істота, що народилася, кожний окремо існуючий живий організм. Природою в людині закладені певні біологічні потреби, задоволення яких є життєвою необхідністю: їжа, праця, відпочинок.

Людина — біосоціальна істота, невід'ємна частина природи, живий організм, що підкоряється біологічним законам і який з огляду на особливості свідомості та психіки пристосований до суспільного способу буття разом із подібними собі. Людина органічно поєднує у своїй життєдіяльності фізичний, практичний і духовний способи існування і вона спроможна цілеспрямовано вдосконалювати світ та саму себе. Людина — душевно визначена, природно-соціальна істота, продукт трудової діяльності, вищий ступінь розвитку живих організмів на Землі.

Людині характерні

1. Особлива тілесна організація — анатомо-фізіологічні характеристики людини, генетичні явища, тип нервової системи, особливості перебігу розумових процесів тощо.

Людина тілесно належить до людиноподібних істот. Тілесну організацію людини вивчають такі науки: анатомія, фізіологія, антропологія, генетика тощо.

2. Наявність душі — сукупності психічних характеристик людини, які відображають уявлення про внутрішній світ людини.

Під душею розуміють сукупність психічних явищ, почуттів, знань, бажань, переживань тощо, носія свідомого і підсвідомого у психіці людини.

Душевність розкривається як любов до ближнього, що розпочинається з любові до себе, як терпимість та щиросердечність, здатність до співчуття та милосердя.

Відносини, в які вступає людина протягом усього життя, усвідомлюються нею і становлять головний смисл її духовного світу, збагачують її душу.

Метою духовного самовдосконалення є досягнення гармонії між власним життям і навколишнім світом.

3. Свідомість — здатність людини відображати дійсність і самого себе в ідеальних образах, створювати власний внутрішній духовний світ і мову, якою виражається його зміст

Людина - це живий організм, що має свідомість.

Свідомість — головна відмінна риса людини, якою її наділила природа.

Свідомість існує у формі думок, понять, ідей, оцінок, цілей, норм тощо, в яких відображаються різноманітні предмети, їх властивості й відносини між ними. Вона нерозривно пов'язана з мовою. Органом, за допомогою якого відбувається свідоме відображення, є мозок. Свідомість може розвиватися лише в суспільстві.

4. Суспільний характер існування — означає, що людина — природно-соціальна, суспільна істота.

Вона перебуває в постійному взаємозв'язку з іншими людьми на основі спільного життя. Вона є частиною певних спільнот — сім'ї, класу, нації, держави тощо.

Тварина живе в природі й пристосовується до її умов, людина живе в суспільстві й пристосовує природу до своїх потреб. Завдяки діяльності людини суспільство — це надприродний світ, який надбудовується над природою.

5. Діяльність — спосіб існування людини, здатність її задовольняти свої потреби завдяки змінам навколишньої дійсності та самої себе.

Одна з найсуттєвіших ознак людини — **здатність реалізувати себе через цілеспрямовану діяльність**, яка орієнтована на створення предметів, знарядь праці, необхідних для задоволення її біологічних, соціальних і духовних потреб.

Незважаючи на безліч спільних рис, у всесвіті немає двох однакових людей.

Унікальне втілення загального та особливого в людині називається **індивідуальністю**. Вона є наслідком біологічних характеристик організму та впливу соціального середовища. Сформована індивідуальність — це людина, яка активно й творчо виявляє себе в житті, має власну життєву позицію. Вона не просто частина суспільства, а його повноправний партнер. На означення людини як учасника суспільних відносин і свідомої діяльності використовується термін **особа**.

Розуміння людини як повноправного партнера суспільства, а не як його частини — «гвинтика», з'явилося внаслідок розвитку інституту громадянства в демократичних суспільствах. **Громадянин** — це людина, яка ототожнює себе з певною країною, де вона має відповідний юридичний статус, певні права та відповідні обов'язки. Поняття громадянин визначає місце людини в державі, формує громадянську позицію та ставлення до різних суспільних явищ і процесів.

Громадянськість — це свідоме й активне виконання громадянських обов'язків, розумне використання своїх громадянських прав. Громадянськість розглядають також і як сукупність якостей громадянина, що передбачає зрілість політичної та правової свідомості, почуття патріотизму, причетності до історичної долі своєї вітчизни та її народу; усвідомлення себе повноправним членом спільноти, громадянином своєї країни.

Громадянська позиція людини пов'язана з почуттям гордості за свою країну, її традиції, звичаї, обряди, з повагою до прав й обов'язків громадянина, до конституції держави. Проявом громадянської позиції є активні дії як на місцевому рівні, так і на загальнодержавному. Це може бути акція озеленення свого двора, вулиці, парку, прибирання території від сміття, допомога людям, що цього потребують, патрулювання вулиць, боротьба проти агресора та відстоювання цілісності держави.

2. Поняття ідентифікація та самоідентифікація.

Однією з найсуттєвіших характеристик людини є **ідентичність**, що розглядається як ядро особистості, пов'язана з усвідомленням власного «Я», власної унікальності, індивідуальності та неповторності.

Ідентичність людини ґрунтується на її самосвідомості. Розрізняють **особистісну і соціальну ідентичності**.

Особистісна ідентичність складається із зовнішньої індивідуальності, темпераменту, задатків, індивідуальної неповторності, що формуються життєвим досвідом, розумовими здібностями та можливостями. Також вона залежить від власних мотивів і переконань, цінностей та інтересів, потреб, почуттів, бажань, бачення майбутнього.

Соціальна ідентичність визначається як ототожнення себе з іншими членами суспільства й суспільними групами, прийняття на себе певних соціальних ролей. Соціальна ідентичність формується під впливом мовної, культурної, етнічної, релігійної, расової приналежності.

Стало зрозуміло, що не всі наші ідентичності є відкритими. Часто ми сприймаємо інших й інші сприймають нас через припущення, які базуються на особистому досвіді та системі цінностей або на основі спостережень одні за одними. Таким чином ми характеризуємо людину на основі рис і якостей, які ми бачимо. Це є явні ідентичності. Але кожна особистість також має приховані ідентичності, які розкриваються у процесі зближення та спілкування. Пізнання прихованих ідентичностей сприяє розвитку довіри і взаєморозуміння між людьми.

Психолог Ерік Еріксон вважає, що процеси формування ідентичності особистості залежать від того, як ти судиш про інших та як інші судять про тебе. Щоб виробити цілісне відчуття ідентичності, треба одночасно враховувати свої судження та судження інших людей.

Розуміння власної ідентичності допомагає людині краще розібратися в собі, у своїх вподобаннях та приналежності до певної групи. Наша ідентичність є основою розуміння світу, формує принципи поведінки, визначає наші мету та цілі, впливає на прийняття рішень. Розуміння самоідентичності є основою для особистісного розвитку. Основними принципами самоідентичності є свобода особистості, взаємотолерантність і відповідальність, яка надає можливість кожній людині розвивати власну особистість незалежно від походження.

Формування самоідентичності починається з визначення власної позиції, — відповідаючи на запитання: «Хто я насправді?», «Що я маю робити, чого — не маю?», «Що правильно, а що неправильно?», «Як я можу прийняти рішення?».

«Якими засадами я маю керуватися?». Для того щоб визначити власну позицію, необхідно розвивати здатність робити вибір.

Гідність і совість — це моральні якості людини, які стали загальнолюдськими цінностями. Людина сама регулює свої дії та вчинки, незалежно від зовнішніх факторів впливу, керуючись внутрішніми установками. Така людина глибоко усвідомлює саму себе, а свої вчинки свідомо підпорядковує нормам моралі та вимогам людяності, вона співпереживає, співчуває, співрадіє.

Совість — характерне для людини психологічне явище. Це усвідомлення особистістю своїх обов'язків і відповідальності перед людьми. Це самооцінка й самоконтроль власної поведінки. Совість є внутрішнім регулятором людських вчинків.

Совісті обов'язково притаманний вольовий момент. Совість велить, змушує робити певним чином і тим самим надає певну цінність судженням і почуттям. Совість регулює всі напрями поведінки, особливо в суперечливих людських ситуаціях, у процесі внутрішньої боротьби між добрими і злими намірами, мотивами, цілями. Совість не виникає раптово й не зникає безслідно, а поступово формується в процесі життя й діяльності людини, прогресуючи чи деградує.

Особиста гідність є суспільно-моральною цінністю. Це те, що людина має, поважає й цінує в собі, вона є потребою позитивної самооцінки своїх вчинків, самоповаги та гордості за себе.

Поняття гідності дуже тісно взаємопов'язане з поняттям честі. За допомогою честі й гідності визначається моральність і окремої людини, і колективу, і суспільства загалом. **Гідність** — це моральне ставлення до самого/самої себе, внутрішнє визнання, самоповага, а **честь** — зовнішнє визнання, оцінка дій, діяльності людини з боку інших.

Значимість людини піднімається або зменшується залежно від того, наскільки моральні цінності стали для неї правилами, увійшли в її внутрішній світ. Людина, що володіє позитивними моральними якостями, стає цінністю в очах інших людей та своїх власних очей. На цих оцінках ґрунтується самосвідомість людини й визначається її ідентичність.

3. Процес соціалізації особистості, її види та етапи.

Соціалізація — це процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють їй бути повноправним членом суспільства. Цей процес відзначається становленням особистості, поступовим засвоєнням нею вимог суспільства. Соціалізацією називають становлення власного «Я» шляхом набуття нею навичок адекватно реагувати на вимоги соціального середовища, навчання виконувати соціальні ролі й соціально взаємодіяти. Тобто саме соціалізація перетворює біологічного індивіда на соціальну істоту.

Соціальне в людині — належність людини до суспільства і причетність до його життя:

- людина може розвиватися лише в соціальному середовищі;
- тільки в суспільстві природні задатки людини перетворюються на здібності;

- тільки в процесі діяльності формуються і розвиваються соціальні відносини;
- генетично закладені психічні особливості людини (пам'ять, темперамент, чуттєвість) можуть змінюватися і корегуватися тільки у суспільстві.

Людина стає особистістю, розвивається лише в соціальному середовищі. Втрачаючи його, вона втрачає риси особистості й не розвивається. Тільки в соціальному оточенні людина засвоює зразки поведінки і наслідує їх.

Формування особистості відбувається в процесі соціалізації.

Соціалізація життя людини має етапи, або фази. Психолог Ерік Еріксон запропонував такий умовний поділ періодів соціалізації людини: немовля, раннє, дитинство, вік гри, шкільний вік, юність, молодість, дорослість, зрілий вік або старість.

4. Агенти соціалізації особистості.

Людина соціальна — є частиною сукупності взаємозв'язків між собою.

Вплив суспільства на людину відбувається через:

- сім'ю;
- школу;
- міжособистісні взаємини в процесі навчання;
- засоби масової інформації (телебачення, радіо, друковані засоби інформації, мереже глобального зв'язку Інтернет);
- політичну систему суспільства, яка може сприяти становленню громадянського суспільства або заважати;
- релігійні вірування;
- національні традиції.

Родина — певна сукупність людей, пов'язаних кровно-спорідненими зв'язками, спільними властивостями й ознаками за походженням.

Велику роль у соціалізації відіграє родина.

Родинна соціалізація — процес засвоєння індивідом певної системи знань, норм та цінностей, які сповідаються родиною і дають змогу функціонувати йому як повноправному члену родини.

Форми соціалізації в родині

1. Звичаї та традиції, у світі яких живе людина від народження до смерті.
2. Дотримання в родині державно-правових норм — правил поведінки, що регулюють різні сфери **суспільних** відносин, які встановлює та охороняє держава.
3. Мова як засіб спілкування, мислення і висловлення людиною думки чи почуття, засіб збереження та передачі інформації, а також управління людською поведінкою.

Велику роль у соціалізації відіграє сім'я, бо вона є першою ланкою підготовки людини до життя в суспільстві.

Сім'я є першою ланкою соціалізації особистості. Світ сімейного співіснування включає в себе духовний, економічний, соціальний і культурний розвиток. У процесі історичного прогресу суспільства сім'я набула статусу основного соціального інституту.

Сім'я — основа суспільства

Людина — суспільна істота і вона не може існувати сама по собі, все її життя пов'язане з різними людськими об'єднаннями, спільнотами або групами.

Група — обмежена певною чисельністю спільнота людей, що виділяється в суспільстві на основі певних ознак (виду діяльності, соціальної належності тощо). Серед них важлива роль належить сім'ї.

Сім'я — заснована на шлюбі або кровноспоріднених зв'язках мала соціальна група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту й майна, взаємною моральною відповідальністю і взаємодопомогою. Сім'я є взаєминами між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми.

У сім'ї людина народжується, зростає і виховується, вступає в перші людські контакти, вчиться ходити, розмовляти, любити, тобто бути людиною.

У сім'ї і через сім'ю здійснюється входження індивіда у свідоме суспільне життя.

Таким чином, сім'я — основа суспільства

Соціальні функції сім'ї

1. Репродуктивна — відтворення людини.
2. Соціалізація особистості — входження індивіда у свідоме суспільне життя.

3. Виховання людини.

4. Ведення спільного господарства.

5. Господарсько-побутова — цілеспрямований розподіл обов'язків у домашньому господарстві.

6. Рекреативна — відтворення фізичних і психічних сил людини у сімейному колі.

7. Організація дозвілля — забезпечує спільний відпочинок і одночасно виконує соціальний контроль у цій сфері.

8. Сексуальна — задоволення сексуальних потреб людини.

Сім'я є об'єктом дослідження багатьох наук — історії, економіки, юриспруденції, психології, педагогіки, демографії, етнографії, соціології тощо.

Школа — це важливий щабель до пізнання світу.

Функції школи

1. Виховна.

2. Навчальна:

формуванню в учнів бажання й уміння вчитися;

задовольняти безпосередні інтереси пізнання учнем навколишнього світу й самого себе.

3. Розвивальна:

розвивати в учнів уміння спілкуватися;

самостійно приймати рішення;

критично сприймати соціально-політичну інформацію;

готовність відповідати за власні рішення та їхні наслідки;

сприяти формуванню світоглядних орієнтацій особистості;

самореалізацію в різних сферах суспільного життя.

Школа сприяє зростанню освіченості людини.

Велику роль у соціалізації відіграють навчання, самоосвіта, спілкування у школі. Важлива роль школи у здійсненні професійної орієнтації, щоб допомогти молодій людині обрати необхідну професію.

Загальнодемократичні цінності дедалі більше проникають у взаємини між головними учасниками навчального процесу, який став відкритішим. Учні вступають з учителями в діалог, стають їхніми партнерами у навчальному процесі. До думки учня все більше прислухаються вчителі, про що свідчить розвиток учнівського самоврядування.

Учнівське самоврядування — це форма демократичного життя учнівського колективу і школи в цілому.

Необхідне дотримання принципів гуманізму — визнання цінності кожної людини, її права на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей.

У системі навчання й виховання має переважати повага до особистості дитини, у стосунках між учителями і дітьми — повага до гідності, честі кожної особистості, милосердя і доброта.

Незаперечним фактором впливу на соціалізацію дитини є її взаємодія з однолітками. Велике значення у формуванні особистості відіграють ровесники, саме серед них особи спілкуються на рівних і намагаються знайти взаєморозуміння. Серед ровесників особистість учиться самостійно налагоджувати стосунки з іншими, долучається до колективної діяльності, утворює групи за інтересами.

Групи можуть бути і **формальні, і неформальні.**

Формальні групи можуть бути спортивними, творчими, екологічними тощо. Такими групами, наприклад, є спортивні секції, художньо-мистецькі гуртки, шкільне самоврядування, клуби (туристичні, шахові, книголюби...) тощо. Такі групи створюються в рамках чинного законодавства, мають чітко визначені права й обов'язки, структури та функції. Вони керуються внутрішніми документами (статут, положення, тощо), мають високий рівень дисципліни, організованості, здійснення контролю за поведінкою учасників згідно з визначеними нормами і правилами. Формальні групи створюються для реалізації потенціалу, талантів, набуття досвіду відстоювання своїх прав та інтересів, входження в активне суспільне життя. Будучи членом певної групи, особистість відчуває свою корисність, вагомість, учиться бути відповідальною.

Для реалізації потреб вільного самовираження й неформального спілкування з однолітками формуються **неформальні групи**. Діяльність таких груп залежить від рівня згуртованості учасників і дотримання ними встановлених традицій. Такі організації зазвичай відрізняються від загальної культури, що панує в суспільстві, і називаються субкультурою.

Субкультура — культура окремої соціальної групи, що відрізняється від загальної культури. Це результат постійної взаємодії людей, яка відбувається в особливих умовах. Свій внесок у культуру роблять різні спільноти та окремі особистості, які є носіями різних субкультур. Субкультури виникають саме всередині традиційних культур, деякі з них зникають, інші набувають стійкості та входять до загальнолюдської культури. Тому традиції, новаторство й наступність є необхідними для збереження, оновлення, передання культурного досвіду наступним поколінням.

Причиною виникнення молодіжних субкультур є спроба самореалізації молоді, бажання привернути до себе увагу оточення. Молодь бажає належати до якоїсь соціальної групи, водночас протиставляючи себе суспільству. Субкультура дає їй можливість висловити свій протест дорослому світові й водночас готує до життя в ньому. Представники цієї частини молоді мають свою ідеологію, стиль і спосіб життя. Вони виділяються своїм зовнішнім виглядом: зачіскою, одягом; слухають специфічну музику. Іноді способи відстоювання власних світоглядних і життєвих позицій носять агресивний характер. Інколи на основі різних типів молодіжної субкультури створюються неформальні організації.

Список використаних джерел:

1. Інтегрований курс «Громадська освіта» (рівень стандарту): підуч. для 10 кл. закладів загальноосвітньої середньої освіти / Бакка Т. В., Марголіна Л. В., Мелешенко Т. В. – К. : УОВЦ «Оріон», 2018 – 240 с. : іл.
2. Людина і світ: підруч. для 11 кл. загальноосвітніх навч. закл. (рівень стандарту) / Т. В. Бакка., Л. В. Марголіна., Т. В. Мелешенко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 240 с. : іл.